

MemoriiJurnale

Lena Constante (1909–2005) a făcut studii de arte aplicate la Universitatea din București, pentru ca, înainte de al Doilea Război Mondial, să se alăture echipelor de cercetători conduse de Dimitrie Gusti (cea mai importantă manifestare a școlii de sociologie românești din perioada interbelică). Apropiată de cercurile comuniste prin prietenia cu Lucrețiu Pătrășcanu și soția lui, imediat după război va participa la întemeierea primului teatru românesc de marionete, la București, împreună cu aceasta din urmă. Va fi arestată în „lotul Pătrășcanu“, acuzată, judecată și condamnată, într-unul dintre cele mai răsunătoare procese staliniste montate de noua putere comunistă din România. Va ispăși o vină inexistentă, până în 1962; la ieșirea din închisoare, după o scurtă perioadă de domiciliu forțat, revine la București și lucrează ca grafician și creator de marionete. În 1968 este reabilitată politic, asemenea tuturor celor condamnați în lotul respectiv, primește dreptul de a semna și de a-și expune creațiile. Tapi-seriile sale, care utilizează fâșii de țesături vechi, țărănești, integrate în ansambluri de mari dimensiuni și de o intensitate compozițională aparte, au un succes extraordinar, atât în țară, cât și în străinătate, și îi atrag noi conflicte cu puterea comunistă. Are, cu toate acestea, dreptul de a călători în străinătate, alături de soțul ei, Harry Brauner (și el, una dintre victimele aceluiași proces stalinist), un renumit etnomuzicolog. Este autoarea unor texte pentru copii – *Păpușile harnice* (1972), *Păpușile harnice în grădiniță* (1975), *O poveste cu un tată, o mamă și trei fete* (1995) –, dar înainte de apariția celor două volume de memorii din închisorile comuniste – *Evadarea tăcută. 3 000 de zile singură în închisorile din România* (publicată în 1990, la Paris, sub titlul *L'évasion silencieuse*, apoi în românește la Editura Humanitas, în 1992, reeditată la Editura Florile Dalbe în 1995 și la Editura Humanitas în 2013; cartea a fost de asemenea tradusă în engleză, italiană și spaniolă) și *Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc, 1957–1961* (Editura Fundației Culturale Române, 1993, reeditată la Editura Florile Dalbe în 1996) – nu era, practic, cunoscută ca scriitoare. Regizorul Thomas Ciulei îi consacră un film documentar impresionant, *Nebunia capetelor (La folie des têtes)*, distribuit în chip nefericit din rețelele de distribuție, odată cu firma care îl produsese, în tulburii ani '90 ai postcomunismului românesc.

Lena Constante

EVADAREA IMPOSIBILĂ

Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961

Ediție îngrijită,
cuvânt înainte și note de
IOANA BOT

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Fedprint

© HUMANITAS, 2013

Lucrare apărută cu acordul COPYRO – Societate de Gestiune Colectivă
a Drepturilor de Autor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CONSTANTE, LENA

Evadarea imposibilă: penitenciarul politic de femei

Miercurea-Ciuc: 1957–1961 / Lena Constante; îngrijire ed., note,

cuvănt înainte: Ioana Bot. – București: Humanitas, 2013

ISBN 978-973-50-3997-4

I. Bot, Ioana (ed.; pref.)

821.135.1-94

343.8(498 Miercurea-Ciuc)(0:82-94)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Notă asupra ediției

Prezenta ediție a memoriilor din închisoare ale Lenei Constanțe reproduce textul celui de-al doilea volum al respectivelor memorii, scris – după chiar datarea autoarei – între 1990 și 1992 și publicat sub titlul *Evadarea imposibilă*, într-o primă ediție (din 1993) la Editura Fundației Culturale Române din București și într-o a doua ediție (din 1996) la Editura Florile Dalbe din București. A doua ediție variază sensibil față de cea dintâi; autoarea explică într-o notă că toate pasajele tipărite acum cu caractere italice dispăruseră din ediția din 1993 („din greșală“, spune Lena Constanțe; dar o lectură atentă va percepe mărci stilistice cu mize confesive, lirice, personale, în toate fragmentele eliminate din prima ediție, ceea ce ne îndeamnă să credem mai degrabă într-o intervenție redacțională). Am păstrat respectivele fragmente în italice, pentru că ele indică un episod, poate, interesant pentru cei ce vor dori să studieze istoria receptării cărților Lenei Constanțe. Nici în cazul acestui volum, nu am avut acces la manuscrisele originale; am respectat așadar textul ediției din 1996, considerând că acesta este ultima variantă revizuită de autoare.

Volumul de față este însă scris ca urmare a succesului de public al celui dintâi, pentru a completa povestea și a restitui istoria experienței carcerale a autoarei până la capăt, adică până la eliberarea ei din închisoare. Este scris mai „grăbit“

și cu mai mare atenție – inevitabil, de vreme ce relatează o viață „la comun“, în închisoare – față de numele, identitățile, caracterele celorlalte personaje ale istorisirii: deținuți, milițieni, gardieni, anchetatori etc. Cu toate acestea, memoria Lenei Constante nu este întotdeauna exactă, micile erori fiind corectate în notele de subsol, unde am căutat să reconstituim, minimal, contextul istoric și cultural de referință. În unele situații însă (foarte puține), ne-a fost imposibil să identificăm cartea, locul sau filmul la care se face aluzie în text. În ceea ce privește numele de persoane (și îndeosebi pentru identitatea tovarășelor de celulă ale Lenei Constante), am putut oferi informații numai în cazurile în care autoarea le indica numele real (și întreg); or, ea precizează de la început că a făcut acest lucru exclusiv pentru deținutele care au murit între timp (până în 1990, așadar) și pentru care dezvăluirea identității nu reprezenta un atentat la intimitatea persoanei. Și, mai departe, desigur, dacă acele nume figurau, undeva, în dicționarele și istoriile publicate ale comunismului românesc. Ca și în cazul *Evadării tăcute*, am trimis de câte ori a fost posibil la surse bibliografice, pentru cine dorește mai multe informații asupra anumitor aspecte, esențiale (credem) în configurarea unui tablou al epocii evocate. Pentru a ușura lectura *Evadării imposibile*, ca o carte de sine stătătoare și nu neapărat „împreună cu“ *Evadarea tăcută*, am preferat să reluăm și aici toate notele de subsol privitoare la persoane și instituții, care se găseau deja în primul volum. Le mulțumim celor care ne-au ajutat în stabilirea notelor: Ioan Tomoiagă, Irina Carabaș, Eleonora Sava (pentru referințele de istorie a comunismului românesc și de istorie a instituțiilor acestuia), Florin Bican (pentru literatura și cinematografia anglo-americană).

Și edițiile *Evadării imposibile* sunt, în prezent, epuizate, iar difuzarea deficitară a cărților în primul deceniu al post-

comunismului românesc le face greu de găsit în bibliotecile publice. Reeditarea sa face parte, în ce ne privește, din același proiect restitativ ca și *Evadarea tăcută*. Așa cum spuneam în *Nota asupra ediției* la primul volum, modificările survenite în vara lui 2012 la IICCMER ne-au determinat să restrângem proiectul de cercetare inițial la realizarea doar a acestei noi ediții a celor două volume de memorii. Ne reînnoim mulțumirile către Editura Humanitas, pentru a fi acceptat propunerea noastră editorială, chiar și în aceste condiții. Și, înainte de toate, mulțumim fostei echipe de la IICCMER, alcătuită din Vladimir Tismăneanu, Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir, pentru entuziasmul cu care ne-a susținut – și cu speranța că planurile noastre inițiale se vor împlini, totuși, cândva.

Am corectat, tacit, în text, greșelile evidente de tipar, dezacordurile etc., și am menționat în note doar locurile unde greșeala (de tipar? de culegere?) din ediția primă nu ne permitea să reconstituim un text inteligibil. Intervențiile noastre sunt minimale: am considerat că ezitățile gramaticale sau lexicale fac parte din timbrul stilistic particular al autoarei. Am corectat, în note, informațiile istorice, acolo unde ele erau eronate în text. Am unificat ortografia potrivit normelor actuale. Am lăsat, în schimb, formele gramaticale mai vechi pe care Lena Constante le folosește, considerându-le particularități stilistice ale textului, menite a conserva o anumită dicțiune specifică autoarei.

Considerăm că acest proiect editorial, de acum împlinit în întregime, va așeza scrierile Lenei Constante la locul meritat în bibliotecile și conștiințele românești, acolo unde memoria comunismului se transformă în istorie, iar marile exemple morale (ale celor care au traversat infernul și apoi ne-au lăsat povestea lor) se pot așeza la temelia opțiunilor etice ale generațiilor viitoare. Sperăm să realizăm, astfel,

principalul deziderat al autoarei înseși, care și-a scris cele două cărți gândindu-se tocmai la pericolul pierderii memoriei, ce amenință în primul rând tinerii vremurilor noi, libere – dar și (tot mai) depărtate de comunism.

Cluj-Napoca – Zürich,
noiembrie – decembrie 2012

Ioana Bot

EVADAREA IMPOSIBILĂ

Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961

Prefață

În luna aprilie a anului 1990 am depus volumul *Evadarea tăcută* la secretariatul editurii franceze La Découverte de la Paris. La 1 septembrie, în același an, cartea apărea în librării.

Este prima mea carte și nu o socot „literatură“. Nu sunt scriitoare. Este doar mărturia unei femei condamnate la 12 ani de închisoare într-un proces stalinist. O relatare atât de precisă pe cât mi-a îngăduit-o timpul scurs. Când am început să-mi trec amintirile pe hârtie doar în 1973, unele amănunte s-au șters din memoria mea. Dar nici un artificiu nu a înlocuit cele uitate.

Evadarea tăcută povestește primii mei ani de detenție. Anii petrecuți singură într-o celulă. Cinci ani de anchetă, procesul, condamnarea și primii trei ani de penitenciar. Trei mii de zile singură.

Nu știu din ce cauză, în 1957, am avut, în sfârșit, dreptul de a fi împreună cu alte deținute politice. Am executat întreaga condamnare și am ieșit din penitenciar în ziua de 14 iulie 1961.

Cu sfârșitul singurătății mele a luat sfârșit și evadarea mea tăcută.

De ce m-am oprit aici? De ce nu am descris și viața deținuților politici într-un penitenciar comunist? Viața mea printre ele? Între 1957 și 1961? Pentru că...

Climatul românesc al decadelor comuniste a fost înăbușitor. Nesiguranță, temeri, arestări, procese, nedreptăți, percheziții, condamnări, dosare secrete, convorbiri telefonice ascultate, informatori, mărturii false, denunțuri, autobiografii...

Câte familii românești pot oare afirma că nu au suferit amputarea unei rude sau a unui prieten? Pentru câteva luni, câțiva ani sau de-a pururi.

A fost anotimpul automobilelor negre oprindu-se în plină noapte în fața caselor adormite. Anotimpul valizelor sau al boccelor pregătite, în eventualitatea unei iminente sau virtuale arestări. Timpul anchetelor prelungite fără termen. Detențiilor fără procese. Proceselor fără dreptate. Condamnărilor dictate.

Călcați în picioare, noi toți. Am socotit deci ultimii mei ani de închisoare drept o detenție „banală“. Neprezentând un interes deosebit. Nu mai eram decât una dintre miile de femei înghesuite, claie peste grămadă, în toate pușcăriile țării. La ce bun să povestesc ceea ce, mai mult sau mai puțin, era cunoscut de mai toți românii?

Dar, la Paris, unii cititori m-au întrebat de ce nu am povestit și această a doua etapă a condamnării mele. Am înțeles atunci că pentru cetățenii unei țări libere, necomuniste, tot ce îmi părea mie banal și lipsit de interes putea lua în ochii lor un aspect tragic și înspăimântător.

Dar România nu a început, în 1989, drumul spre libertate? Un drum greu, cu poticneli și cotituri, dar peste câțiva ani, tineretul român va trăi într-o țară liberă și va trebui și el să cunoască viața tragică și înspăimântătoare a părinților lui.

Noi, cei ajunși la mal, supraviețuitorii închisorilor, suntem azi, cu toții, bătrâni. Nu se cuvine ca moartea, răpindu-ne și pe noi, unul după altul, să șteargă din memoria istoriei această inumană epocă a țării noastre.

Am șovăit totuși îndelung. Cartea singurătății a fost o carte dură. Anchetă prelungită, torturi, frică, un subiect aproape insuportabil. O carte neagră. Dar relatarea vieții în comun într-un penitenciar nu poate fi decât darea de seamă a unei vieți larvare. O viață de zile otova, de ceasuri mohorâte, repetându-se fără sfârșit în umbra celulelor îmbăcșite cu trupuri fleșcăite, piele veștedă și ochi încercănați.

Scrisesem o carte neagră. Acum trebuia să mă străduiesc să scriu o carte cenușie. O carte de cenușă. Îmi dădeam seama că îmi va fi încă și mai greu să o scriu decât pe prima. Dar pe măsură ce o gândeam, amintirile se îmbulzeau. Clipe grele, grave sau mișcătoare mă urmăreau până la obsesie. Din adâncimi de timp se făceau auzite voci tinere și bătrâne, tremurate sau disperate sau dușmănoase și, uneori, molcome și chiar prietenoase. Voci, râsete repede înăbușite – pentru că erau interzise – aduceau pâlپări de lumină în bezna mormântului nostru. Chipuri de mult uitate mă priveau cu ochi stinși.

Pentru ele, pentru toate aceste martire anonime, tovarășele și prietenele mele, pentru ca suferințele îndurate în demnitate să nu poată fi uitate, pentru a le reînvia, măcar între filele unei cărți, am simțit nevoia de a scrie:

EVADAREA IMPOSIBILĂ
Penitenciarul politic de femei
Miercurea-Ciuc
1957–1961

[Prima mea celulă]

Nu mai știam să vorbesc. Nu mai știam să articulez. Nu mai știam să-mi plasez vocea. Vorbeam cum vorbesc, poate, muții, când încearcă ucenicia vorbirii.

Câteva zile mai târziu, femeile mi-au mărturisit că în acea zi de întâlnire cu mine mi-au pus fel de fel de întrebări, dar răspunsurile mele au fost de neînțeles. Vorbeam prea confuz. Prea precipitat...

*

* *

Pumnul greu al milițienței de serviciu în acea noapte lovește ușa de lemn întărită cu bare de fier a celulei. Este ora 5 dimineața. Printr-un reflex dobândit sub amenințarea pedepselor, picioarele mele, dintr-un salt, au și atins podeaua. Placa de zinc astupând vizeta se rotește zgomotos. Ochiul milițienței mă privește o clipă. Placa se închide cu același scârțâit. Milițianca își poartă mai departe „scularea“.

Primul gând? Calendarul. De opt ani, dimineața, rup fila calendarului meu mental. Repet de mai multe ori data zilei. Mi-o întipăresc în memorie. În închisorile comuniste calendarele sunt interzise. Cum interzise sunt și oglinzile, ceasurile, cărțile, hârtia și creionul. Interzise furculițele și cuțitele, acele de cusut și foarfecele. Dar interziși sunt și copacii și iarba și florile și toate poamele și toate zarzavaturile, în afară de cartofi, fasole uscată, morcovi și varză acră.

Astăzi calendarul meu a ajuns la 1 octombrie 1957. Nu sunt absolut sigură că nu m-am înșelat cu o zi, două. Anii bisextili mă încurcă. Dar inima mea strânsă ghem îmi aduce aminte că azi voi trăi ziua cea mai importantă dintre toate zilele trăite în penitenciarul Miercurea-Ciuc¹.

Părăsesc patul cu părere de rău. În pofida saltelei de paie atât de subțire, în pofida păturii aspre, patul este un loc delectabil. Timp de șapte ore neîntrerupte, trupul meu spețit în pat se poate odihni. Picioarele dureroase se pot întinde. Ochii, închide. Toate câte mi-au fost interzise de la 5 dimineața la 10 seara. Căci, în timpul celor șaptesprezece ore ale zilei, patul este interzis. Patul și somnul.

Totuși, regulamentul este milos... Îmi dă voie să mă așez pe banca de lemn, numărul 2 al inventarului celulei, numărul 1 fiind patul. Numărul 3 – cuierul. Numărul 4 – hârdăul de apă. Numărul 5, putina în care mă spăl și-mi spăl rufe. Numărul 6 – tineta, și numărul 7? Numărul 7 nu există. Îmi dă voie și să stau în picioare, și să umblu. Celula este destul de mare. De trei ori mai mare decât celulele închisorilor de anchetă. Am privilegiul de a ocupa singură spațiul destinat în mod normal unui număr de patru deținuți, și anormal – dacă mai există graniță între acești doi termeni –, unui număr de opt deținuți, ba chiar și mai multe.

1. Miercurea-Ciuc este o închisoare situată în sud-vestul orașului cu același nume; are faima de a fi fost cel mai dur loc de detenție pentru deținuți politici din România. Înființat în mai 1923 și destinat deținuților de drept comun, penitenciarul a fost folosit începând din 1947 și pentru deținuți politici. Între 1955 și 1963 au fost închise aici femei condamnate pentru infracțiuni politice (Andrei Muraru, coord., *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă, 1945–1967*, studiu introductiv de Cristina Roman, postfață de Marius Oprea, IICCR, Polirom, Iași, 2008, pp. 377–379; este, de altminteri, singurul penitenciar în legătură cu care *Dicționarul* menționează prezența Lenei Constanțe printre deținuți).

Am deci loc, pornind de la ușă, să fac șase-șapte pași, să ajung la fereastră, să mă răsucesc, să fac șase-șapte pași, să ajung iar la ușă, să mă răsucesc și tot așa mai departe, de atâtea ori și atâta timp cât picioarele mele vor mai avea puterea să poarte greutatea trupului meu obosit.

*
* *

Totuși, reușind să-mi înving neliniștea, am izbutit ieri să adaug două versuri piesei de teatru pentru copii la care lucrez acum. Din păcate, știu că nu o voi putea termina nici-odată și îmi pare rău. Compuse în cap, fără hârtie și creion, știu pe dinafară peste zece mii de versuri. Patru povești și mai multe piese de teatru pentru copii. În ultimele ceasuri ale serii, când creierul nu mai poate gândi, deșir mașinal firul Ariadnei al acestor versuri, pentru a nu mă pierde cu totul în hățișul oboselii mele. Pentru a mă menține la suprafață. Pentru a-mi salva viața. Viața mea măsurabilă. La capătul unicului meu drum, știu că mă așteaptă, ineluctabil, moartea.

În primii ani de anchetă, o doream. O chemam. Tânjeam după ea. Moartea nu m-a vrut. Acum, mă strădui din răspuțeri să-i trag chiulul. Vreau să le înșel așteptarea. Să trăiesc și să ies din închisoarea lor.

*
* *

Torn câteva cănițe de apă din hârdău în putina de lemn. Îmi scot cămașa, pantalonii – efecte militare din pânză groasă albă. Cum nu am cămașă de noapte port aceeași cămașă și noaptea. Când se murdărește, o spăl dimineața, cu speranța că se va usca până seara. Cum administrația mi-a dat și o fustă, o zeghe și o manta lungă, dacă nu se usucă, dorm cu zeghea pe piele. Dar mă zgârie și adorm greu.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	
de Ioana Bot	5
<i>Notă asupra ediției</i>	13

EVADAREA IMPOSIBILĂ

Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961

Prefață	19
[Prima mea celulă]	23
A doua mea celulă	160
A treia mea celulă	205
A patra mea celulă	212
A cincea și ultima mea celulă	226